

*В. І. Пілявський,
здобувач, Полтавська державна аграрна академія*

ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ СИСТЕМОУТВОРЮВАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

У запропонованій статті досліджені понятійно-сутнісні аспекти інтеграції та інтеграційних процесів, визначена їх взаємопов'язаність та взаємозумовленість з організаційними, технологічними, політичними, соціальними, екологічними й іншими проблемами господарювання. Визначено взаємозв'язок процесу інтеграції з її системоутворювальними та системоудоповнювальними елементами.

In the proposal article the aspects of integration and integration processes are investigated, their interconditionality with organizational, and technological, political, social, environmental and other problems of management is defined. The mutual connection integration process with its system making and system additional elements is defined.

ВСТУП

В умовах сьогодення інтеграційні процеси економічного розвитку, в основі яких лежить прагнення до ефективного вирішення взаємопов'язаних та взаємозумовлених організаційних, технологічних, соціальних, екологічних, політичних та інших проблем господарювання, є фундаментальною тенденцією сучасного періоду як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Однак, незважаючи на розповсюдженість термінів "інтеграція" та "інтеграційні процеси", понятійно-сутнісне визначення їх ще далеко від завершеності. Справа в тому, що термін інтеграція охоплює широке коло різноманітних явищ від прагнення країн до співробітництва в межах формальних інститутів світового чи регіонального масштабів до об'єднання чи з'єднання підприємств, які працюють в різних галузях народного господарства. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження інтеграційних процесів, які відбуваються в агропромисловій сфері України в умовах ринкової економіки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Мета статті — визначити понятійно-сутнісні аспекти інтеграційних процесів, які виступають необхідною умовою прогресу всіх сфер економіки, в основі реалізації яких лежить взаємопов'язаність і взаємообумовленість організаційних, технологічних, політичних, соціальних, екологічних і інших проблем господарювання, що свідчить про унікальність і високу потенційну ефективність інтеграції та висуває її в ряд найфундаментальніших тенденцій сучасного періоду економічного розвитку, які відбуваються в сфері АПК на етапі ринкового розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ

Вивчаючи і розглядаючи інтеграцію в економічному, організаційному і управлінському аспектах, логічно трактувати її як систему зв'язаності різних сторін єдиного соціально-економічного організму, що забезпечує створення певних вартостей і відтворює нові виробничі відносини.

Інтеграція є процесом організації виробництва і управління господарськими інтересами окремих територій галузей, виробництв, підприємств при єдиному підході до управління для вирішення певних економічних і соціальних задач на більш високому науковому рівні.

Парадоксальність сьогоденної ситуації полягає в тому, що, не дивлячись на неопрацьованість теорії і методології інтеграції (на сьогодні навіть немає стійкого наукового тлумачення багатьох її термінів і визначень), інтеграційні процеси продовжують неухильно розвиватися і поглиблюватися. Значною мірою це торкається процесів горизонтальної інтеграції при укладанні прямих договорів між територіями, підприємствами промисловості, сільського господарства й ін. суб'єктами. Результат, як правило, призводить до того, що при однозначному розумінні позитивної дії інтеграції на ефективність виробництва потенціал такої дії використовується далеко не повною мірою, а реалізовані на практиці інтеграційні процеси при високій капіталоємності не дають належної віддачі.

На розрив між теорією і практикою вказує, зокрема, А.А. Ніконов: "Я думаю, ми зараз переживаємо той момент, коли нові форми організації виробництва, нові форми виробничих відносин подекуди випередили науку, вона не встигає дати достатньо глибокі розробки для просування вперед" [1].

Розрив між теорією і практикою породив підміну змістовної природи інтеграції формою (під остаточною її результативністю нерідко розуміється тільки створення нових організаційних формувань) і привів до перекосів і суперечностей в діалектиці її розвитку. Так, на даний час інтеграційні зв'язки охоплюють більшою мірою граничні сфери суспільного виробництва: рівень регіональної економіки і виробничий рівень. Меншою мірою задіяні проміжні ланки матеріального виробництва і практично в зародковому стані знаходяться механізми інтеграції між наукою і виробництвом, галуззю і територією, живою і минулою працею.

Іншими словами, інтеграційний процес знаходиться, ніби в лещатах невирішених на законодавчому рівні питань і групового егоїзму низу.

У зв'язку з цим доцільно виділити чотири підходи (або чотири рівні) до дослідження суперечностей інтеграції з точки зору:

— взаємодії інтеграційних процесів у окре-

мих ланках надзвичайно складної структури сучасного ринкового виробництва (національний рівень);

— форм і механізму інтеграційного процесу (виробничий рівень);

— взаємодії регіонів у процесах, що відбуваються у виробничій сфері (регіональний рівень);

— соціального змісту інтеграції (соціальний рівень).

Таким чином, дослідження інтеграції на національному рівні охоплюють всі стадії відтворювального циклу, а найбільш інтеграційні процеси розповсюджуються на всі сектори виробництва.

Крім того, логічно виділити три групи проблем методологічного характеру:

— понятійно-сутнісні, в яких в явній формі є очевидною недостатність науково-теоретичних і науково-методологічних розробок, що розкривають єство і специфіку інтеграційних процесів;

— організаційно-економічні, в яких простежується невивченість методики й інструментарію дії інтеграції на ефективність виробництва;

— адаптивне-діагностичні, що знаходять свій прояв при недостатньому використанні досвіду інтеграції в одних сферах економіки та перенесенні його в інші сфери.

Кожна з названих груп проблем має умови і методи вирішення серед, яких можна виділити інваріантні, або ключові. Ці умови знаходяться в тісному взаємозв'язку з характером проблем.

Так, ключовими умовами вирішення понятійно-методологічних проблем є:

— розробка системи понять і визначень інтеграції і їх класифікація;

— формування концепції інтеграції як специфічного соціально-економічного явища;

— інтерпретація основних складових цього явища із структуроутворювальних і системних позицій;

— комплексне представлення інтеграції на основі програмного підходу.

Для групи організаційно-економічних проблем ключові умови вирішення пов'язані:

— з побудовою системи показників ефективності інтеграції;

— з проведенням аналізу чинника дії на ефективність агропромислового виробництва, як в цілому інтеграції, так і окремих інтеграторів;

— з розробкою концепції розвитку агро-

промислової інтеграції і утворенням нових типів організаційних утворень.

До групи адаптивно-діагностичних проблем доцільно віднести наступні умови вирішення:

— діагностичне оцінювання ретроспективи як основи виявлення резервів інтеграції;

— адаптивну обробку процесу інтеграції при його перенесенні з одних сфер економіки в інші;

— практичний розвиток процесу інтеграції і підвищення його потенціаловіддачі.

Таким чином взаємозв'язок проблем і ключових умов їх вирішення можливо представити у вигляді відповідної методології інтеграції (рис 1).

Слід зазначити, що умови вирішення, приведені на рис. 1, мають "наскрізний" характер і широкую сферу застосованості. Особливо це стосується використання засобів системного уявлення, програмного підходу, аналізу чинника, вироблення концепції і інших умов, які залучаються практично до всіх інноваційних проблем інтеграції.

Формування понятійного апарату ґрунтується на принципах програмного підходу, що дозволяє побудувати систему сутнісних понять і визначень інтеграції з використанням засобів спрощення або методу декомпозиції.

Останній в теорії управління ділять на підсистеми, або складові частини, а потім проводиться взаємозведення їх між собою.

Концептуальною основою побудови понятійного апарату і розкриття через нього сутності інтеграції може служити визначення, в якому термін "інтеграція" означає "стан зв'язаності окремих диференційованих частин в ціле; а також процес, що веде до такого стану" [2, с. 307]. З цього визначення виходить, що інтеграція інтерпретується з двох позицій — дискретності, а отже, статичності й безперервності,

Рис. 1. Взаємозв'язок проблем інтеграції і умов їх вирішення (власна розробка)

тобто динамізму, тому термін логічно поділити на дві взаємозв'язані складові: "інтеграція як стан" та "інтеграція як процес". Обидві складові безальтернативно характеризують інтеграцію в будь-якому з її проявів (технічному, гуманітарному, економічному, соціальному і ін.) і є системоутворювальними елементами понятійного апарату.

Проте, двоелементна система сутнісних понять і визначень не може бути стійкою, ос-

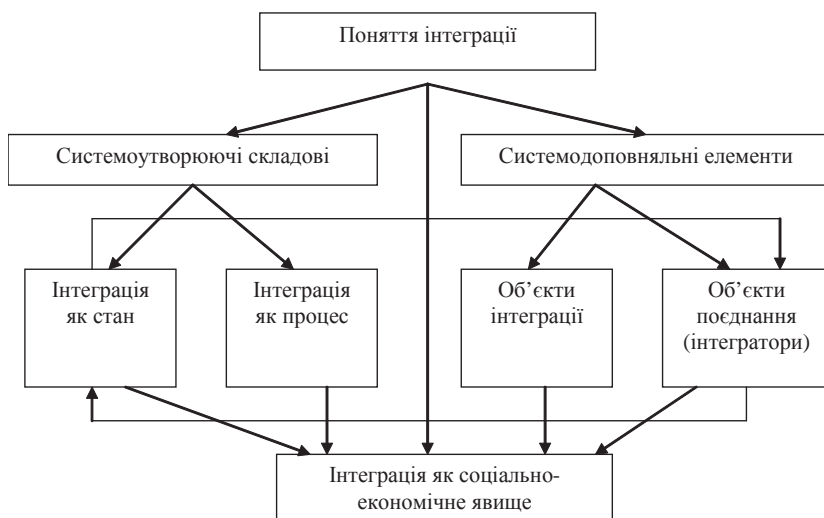
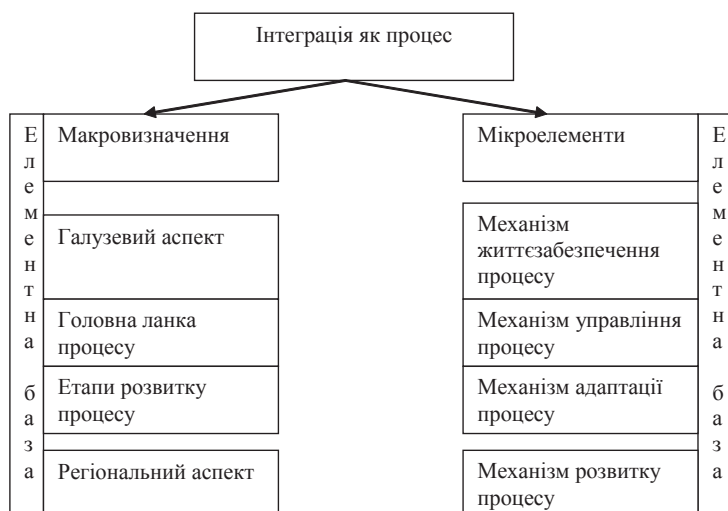

Рис. 2. Системне уявлення поняття інтеграції (власна розробка)

Рис. 3. Структура елементної бази поняття "інтеграція як процес" (власна розробка)

кільки в ній велика кількість умов і методів вирішення. До речі, цим положенням пояснюється існуєчє ненаукове (вільне) трактування термінів "інтеграція", "інтеграційний процес" й ін. Стійкість, а отже, і повнота системи може бути забезпечена включенням до неї доповняльних елементів, які характеризують об'єктивність обох системоутворювальних складових (рис. 2).

Системодоповняльні елементи володіють потенційною можливістю органічного злиття або здатністю увійти до взаємозв'язаного стану із системоутворювальними складовими, внаслідок чого утворюється цілісна система, що володіє властивостями емерджентності. В цьому значенні системодоповняльні елементи є безальтернативними по відношенню до системи понятійного апарату інтеграції в цілому. Такими елементами, на наш погляд, є: для декомпозитивної складової "інтеграція як стан" — об'єкти поєднання, а для складової "інтеграція як процес" — об'єкти ініціації.

Системодоповняльні елементи, виконуючи функції зворотного зв'язку, додають системі стійкість. Це особливо сильно виявляється при вивченні інтеграції як соціально-економічного явища.

Так, розглядаючи інтеграцію навіть у вузькому значенні — або як стан зв'язаності, або як процес — легко помітити, що у будь-якому випадку йдеться про взаємодію певних об'єктів, причому взаємодії багатобічної, не тільки економічних, але і в політичних, ідеологічних, організаційних, правових відносинах. Проте ні визначення, ні, тим більше, класифікації таких об'єктів на практиці не існує. Те ж саме можна

сказати і з приводу чинників і умов, що ініціюють таку взаємодію.

Інтеграція як стан поєднання опирається на добровільність у встановленні міжгосподарських зв'язків; збереження в більшості випадків юридичної і економічної самостійності партнерів по кооперації; економічну доцільність співпраці в даних виробничо-територіальних рамках незалежно від форм власності об'єктів зв'язаності.

З цих принципів витікає ряд аксіоматичних умов інтеграції як соціально-економічного явища: об'єктивність зв'язаності частин, що інтегруються; взаємна зацікавленість в результатах діяльності; відносини на рівні еквівалентного обміну; адекватність розвитку продуктивних сил і характеру виробничих

відносин.

Ці аксіоматичні умови характерні для економічної інтеграції, які разом із основними принципами формують характер її розвитку. Як відзначають деякі вчені, економічна інтеграція — це послідовні ступені в усунуванні виробництва [3, с. 217]. Але коли інтерес суспільства та інтереси інтегрованого формування не співпадають, виникають протиріччя. Зокрема, розподіл прибутку породжує конфлікт між господарюючим суб'єктом та його працівниками. Тому необхідно виходити з об'єктивної суперечливості інтересів та враховувати соціальні пріоритети суб'єктів інтеграцію.

З погляду міждержавної економічної інтеграції найважливішими структурними зрушеннями у сфері економіки партнерів є зміни в оброблювальних галузях промисловості. Чим вище питома вага цих галузей в національному виробництві і більш схожі структури оброблювальної промисловості в країнах-партнерах, тим кращі умови для міжнародного переплетення національних процесів відтворення, тим глибше і міцніше саме це переплетення.

Визначення сутності інтеграції зводиться до фундаментальної тенденції перспективи і динамізму розвитку, тобто до понять, які асоціюються з визначенням процесу, що трактується як "послідовна зміна станів, стадій розвитку або сукупність послідовних дій для досягнення якого-небудь результату" [2 с. 471].

Таке загальне визначення не дозволяє до кінця осмислити сутність інтеграції як процесу і, тим більше, правомірність використання

двох різних термінів — "інтеграційний процес" і "процес інтеграції". Проте ясно, що процес має на увазі постійну зміну станів і стадій середовища, в якому він протікає. Інакше настає гіподинамія і відбувається перехід процесу в псевдопроцес.

Наочним прикладом псевдопроцесу слугує діючий до недавнього часу механізм інтеграції в рамках СНД.

Істинним процес економічної інтеграції на міжнародному, національному і будь-якому іншому рівні може стати за умови, якщо будуть забезпечені всі елементи і механізми, що, власне, визначають це явище. Критерієм істинності процесу служить постійне збільшення частки ефекту від реалізації організаційно-управлінських, виробничо-технічних, соціально-економічних заходів, направлених на зв'язаність об'єктів. Щоб розкрити істинність процесу, треба побудувати систему сутнісних його визначень як частини понятійного апарату інтеграції. Елементна база такого понятійного апарату може бути представлена двома взаємозв'язаними групами визначень — макро- і макрорівнями (рис. 3).

Інтеграційний процес — це постійне, свідомо реалізоване об'єднання зусиль, підприємств які самостійно функціонують і послідовно спеціалізуються, а також організацій, трудових колективів і окремих територіальних виробничих систем з метою досягнення високих загальних або конкретних результатів їх виробничої, обслуговуючої або іншої діяльності.

При вивченні інтеграції як процесу важливо виявити і відзначити головну її ланку. В економічній інтеграції такою ланкою є багатогранна співпраця між об'єктами зв'язаності, яка забезпечує подальше поглиблення наукоємного виробництва на основі кооперації його наукового і технічного потенціалу. Така співпраця робить процес ефективним, а значить:

- зближує рівні розвитку об'єктів зв'язаності;
- зближує основні форми власності;
- підвищує рівень усупільнення виробництва;
- ліквідує (поступово) класові відмінності;
- стирає грані між фізичною і розумовою працею;
- забезпечує отримання всього комплексу машин;
- сприяє швидкому оновленню і модернізації техніки;

— дає можливість створювати підприємства оптимальних розмірів;

— створює стійку ситуацію на ринку засобів виробництва.

ВИСНОВКИ

Результати проведених досліджень свідчать про те, що поняття "інтеграція" приводить до необхідності включення в структуру понятійного апарату, крім системоутворювальних складових, також системооповнюючих елементів, які знаходяться у взаємозв'язку між собою.

Інтеграційні процеси мають поетапний, поступальний характер. Етап розвитку інтеграційного процесу — той часовий період, коли під впливом розвитку продуктивних сил і науково-технічного прогресу створюються умови для якісної зміни організації виробництва. Ці умови можуть бути неоднакові. Проте, в цілому, можна виділити два основні етапи інтеграційного процесу: формування раціональної структури економіки регіону на основі розвитку спеціалізації і перебудову структур регіональних економік, які спираються на спеціалізацію, що склалася в результаті розвитку.

Група мікроелементів понятійного апарату представлена набором механізмів функціонування і розвитку інтеграції як процесу. Ключове місце займає механізм життєзабезпечення, який характеризує середовище функціонування процесу. Середовищем процесу економічної інтеграції є система політичних, економічних і виробничих відносин між різними об'єктами зв'язаності. З цього положення витікає, що середовище, в якому протікає інтеграційний процес, багатовимірне і неоднорідне. Сприятливим може вважатися таке середовище, коли всі види і форми відносин між об'єктами зв'язаності відповідають аксіоматичним умовам інтеграції, забезпечуючи тим самим і істинність процесу, і ефективність стану зв'язаності.

Література:

1. Никонов А.А. Спираль многовенной драмы: аграрная наука и политика России (XVIII—XX вв.) / А.А. Никонов. — М.: Энциклопедия российских деревень, 1995. — 574 с.
  2. Большая советская энциклопедия. Т.10. — М.: Сов. Энциклопедия, 1972. — 807 с.
  3. Борков Ю.О. Проблемы экономической и политической интеграции капиталистических краёв Европы / Ю.О. Борков. — М., 1980. — 286 с.
- Стаття надійшла до редакції 20.01.2011 р.*